

O'ZBEKISTONDA AYOLLARNING SIYOSIY YETAKCHILIGI: INSTITUTSIONAL ASOSLAR VA AMALIY NATIJALAR O'RTASIDAGI TAFOVUT

Dilshoda Xakimova Oybek qizi
dilshodakhakimova8@gmail.com
+998 94 501 77 03

Bosh mutaxassis, O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20049135>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda ayollarning siyosiy yetakchiligi va ishtiroki institutsional va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda konstitutsiyaviy asoslar, kvota tizimi va siyosiy vakillik dinamikasi o'rganilgan. Natijalar ayollarning siyosiy vakilligi oshgan bo'lsa-da, ularning real siyosiy ta'siri cheklanganligini ko'rsatadi. Maqolada ushbu tafovutni kamaytirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Ayollar siyosiy ishtiroki, gender tenglik, siyosiy yetakchilik, kvota tizimi, O'zbekiston.

WOMEN'S POLITICAL LEADERSHIP IN UZBEKISTAN: THE GAP BETWEEN INSTITUTIONAL FRAMEWORKS AND PRACTICAL OUTCOMES

Dilshoda Khakimova Oybek qizi
dilshodakhakimova8@gmail.com
+998 94 501 77 03

Chief Specialist, Youth Affairs Agency of the Republic of Uzbekistan

Abstract: This article analyzes women's political participation and leadership in Uzbekistan from institutional and practical perspectives. It examines constitutional frameworks, quota systems, and the dynamics of political representation. The findings show that although women's representation has increased, their actual political influence remains limited. The study proposes recommendations to bridge this gap.

Keywords: Women's political participation, gender equality, political leadership, quota system, Uzbekistan.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ЛИДЕРСТВО ЖЕНЩИН В УЗБЕКИСТАНЕ: РАЗРЫВ МЕЖДУ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫМИ ОСНОВАМИ И ПРАКТИЧЕСКИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ

Дильшоода Хакимова Ойбек қизи
dilshodakhakimova8@gmail.com
+998 94 501 77 03

Главный специалист Агентства по делам молодёжи Республики Узбекистан

Аннотация: В статье анализируется политическое участие и лидерство женщин в Узбекистане с институциональной и практической точек зрения. Рассматриваются конституционные основы, система квот и динамика политического представительства. Результаты показывают, что несмотря на рост представительства женщин, их реальное политическое влияние остаётся ограниченным. В работе предложены рекомендации по сокращению данного разрыва.

Ключевые слова: Политическое участие женщин, гендерное равенство, политическое лидерство, квотная система, Узбекистан

Ayollarning siyosiy jarayonlardagi ishtiroki zamonaviy demokratik jamiyatlarning ajralmas mezonlaridan biri sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. So'nggi o'n yilliklarda global miqyosda ayollarning siyosiy vakilligi va yetakchiligini oshirish masalasi ilmiy tadqiqotlar, xalqaro siyosat va davlat boshqaruvi kun tartibining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, World Economic Forum tomonidan e'lon qilingan "Global Gender Gap Report" hisobotlariga ko'ra, ayollarning siyosiy vakilligi hali ham eng past ko'rsatkichlardan biri bo'lib qolmoqda va bu global miqyosda tizimli muammo sifatida qayd etiladi [1]. Ushbu holat ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirish faqat gender tenglik emas, balki demokratik boshqaruvning samaradorligi bilan ham uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

O'zbekiston ushbu global tendensiyalar doirasida ayollarning siyosiy ishtirokini oshirishga alohida e'tibor qaratayotgan davlatlardan biri hisoblanadi. Mustaqillikdan so'ng mamlakatda yangi siyosiy tizim shakllanib, demokratik institutlarni rivojlantirish jarayonida ayollarning siyosiy vakilligini kengaytirishga qaratilgan qator islohotlar amalga oshirildi. Xususan, 1992-yilda qabul qilingan Konstitutsiya ayollar va erkaklarning teng huquqliligini mustahkamlab, ularning siyosiy jarayonlarda ishtirok etishi uchun huquqiy asos yaratdi [2]. Shu bilan birga, siyosiy tizimda kuchli prezidentlik instituti, ikki palatali parlament va mustaqil sud tizimining shakllanishi siyosiy boshqaruvning yangi modelini yuzaga keltirdi [3].

Biroq, tarixiy jarayonlar shuni ko'rsatadiki, ayollarning siyosiy vakilligi doimiy ravishda barqaror rivojlanmagan. Masalan, Sovet davrida parlamentda ayollar ulushi nisbatan yuqori bo'lgan bo'lsa (35–36%), mustaqillikdan keyingi dastlabki yillarda bu ko'rsatkich keskin pasayib, 6 foizgacha tushib ketgan [4]. Bu esa siyosiy tizim transformatsiyasi jarayonida ayollarning siyosiy pozitsiyalari zaiflashganini ko'rsatadi. Keyinchalik esa davlat siyosati va normativ-huquqiy chora-tadbirlar orqali ushbu ko'rsatkich bosqichma-bosqich tiklana boshladi.

O'zbekistonda ayollarning siyosiy ishtirokini oshirishda institutsional mexanizmlar muhim rol o'ynaydi. Jumladan, saylov qonunchiligida joriy etilgan 30 foizlik kvota tizimi ayollarning parlamentga kirib kelish imkoniyatlarini kengaytirgan muhim vosita sifatida e'tirof etiladi [5]. Ushbu kvota tizimi siyosiy partiyalarni ayollar nomzodlarini faolroq ilgari surishga undab, parlamentdagi ayollar ulushining sezilarli darajada oshishiga xizmat qildi. 2019-yilgi saylovlarda ayollar nomzodlari ulushi 41 foizga yetgani va parlamentdagi vakillik 30 foizdan oshgani bunga yaqqol misol bo'la oladi [6]. Shu bilan birga, O'zbekiston xalqaro majburiyatlar doirasida ham ayollar huquqlarini ta'minlashga qaratilgan muhim hujjatlarni ratifikatsiya qilgan. Jumladan, United Nations tomonidan qabul qilingan "Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini yo'q qilish to'g'risidagi konvensiya" (CEDAW) mamlakatda gender tenglik siyosatini shakllantirishda muhim normativ asos bo'lib xizmat qilmoqda [7]. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan siyosiy ishtirok indikatorlari O'zbekistonning bu boradagi rivojlanish dinamikasini baholash imkonini bermoqda.

Nazariy jihatdan qaralganda, ayollarning siyosiy ishtiroki "vakillik" va "faol ishtirok" tushunchalari orqali izohlanadi. Margaret Conway siyosiy ishtirokni fuqarolarning hukumat tuzilishi, siyosiy qarorlar va siyosatga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan faoliyati sifatida talqin qiladi [8]. Ushbu ta'rif ayollarning siyosiy jarayonlardagi rolini baholashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Biroq, faqat vakillikning mavjudligi ayollarning real siyosiy ta'sirini anglatmaydi. Bu borada Soledad Artiz Prillaman ayollarning oilaviy va ijtimoiy rollari ularning

siyosiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [9]. Shuningdek, Burcu Taşkin tomonidan ilgari surilgan yondashuvga ko'ra, ayollarning siyosiy vakilligi nafaqat institutsional omillar, balki madaniy stereotiplar, ijtimoiy normalar va siyosiy tizimning xususiyatlari bilan belgilanadi [10]. Bu esa ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirish faqat qonunchilik bilan cheklanib qolmasligi, balki ijtimoiy ong va madaniy qadriyatlar bilan ham bog'liqligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda olib borilgan tadqiqotlar ham ushbu nazariy qarashlarni tasdiqlaydi. Xususan, Tursunova va Azizova ayollarning siyosiy ishtiroki ularning huquqiy imkoniyatlari bilan bir qatorda ijtimoiy ong va madaniy muhitga ham bog'liq ekanligini qayd etadi [11]. Shu bilan birga, Mee tomonidan olib borilgan tahlillar ayollarning parlamentdagi vakilligi oshgan bo'lsa-da, ularning siyosiy qaror qabul qilishdagi real ta'siri hali ham cheklanganligini ko'rsatadi [12]. Bu holat ilmiy adabiyotlarda "de jure" va "de facto" o'rtasidagi tafovut sifatida izohlanadi. Thabane and Buthelezi ushbu tushunchani qonuniy vakillik va amaliy ishtirok o'rtasidagi nomutanosiblik sifatida ta'riflaydi va bu muammo ko'plab davlatlar uchun xos ekanligini ta'kidlaydi [13]. O'zbekiston misolida ham ushbu tafovut dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Ammo mavjud ijobiy o'zgarishlarga qaramasdan, ayollarning siyosiy yetakchiligi hali ham to'liq shakllanmagan. Statistik ma'lumotlar ayollar vakilligi oshayotganini ko'rsatsa-da, ularning siyosiy qarorlar qabul qilishdagi roli cheklanganligicha qolmoqda. Bu esa institutsional asoslar va amaliy natijalar o'rtasida sezilarli tafovut mavjudligini ko'rsatadi [14].

Shu sababli, mazkur maqolaning asosiy maqsadi O'zbekistonda ayollarning siyosiy yetakchiligi shakllanishida mavjud institutsional asoslar va ularning amaliy natijalari o'rtasidagi tafovutni tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida quyidagi savollarga javob izlanadi: ayollarning siyosiy vakilligini ta'minlovchi konstitutsiyaviy va huquqiy asoslar qanday? Ushbu qonunlar amaliyotda qanchalik samarali qo'llanilmoqda? Ayollar siyosiy qaror qabul qilish jarayonlarida real ta'sirga egami? Ushbu savollar orqali ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirishga oid mavjud muammolar aniqlanadi va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqiladi.

Avvalo, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda ayollarning siyosiy ishtirokini ta'minlash uchun zarur bo'lgan institutsional baza yetarli darajada shakllangan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasida barcha fuqarolarning teng huquqliligi, 46-moddasida esa ayollar va erkaklarning teng huquqlari mustahkamlab qo'yilgan [1]. Bundan tashqari, saylov qonunchiligida belgilangan kvota tizimi, ya'ni siyosiy partiyalar tomonidan ko'rsatiladigan nomzodlar orasida ayollar ulushi kamida 30 foiz bo'lishi sharti, ayollarning siyosiy vakilligini oshirishda muhim rol o'ynagan [2].

Statistik ma'lumotlar ham ushbu institutsional chora-tadbirlarning ma'lum darajada samarali bo'lganini ko'rsatadi. Xususan, 2004-yildan keyingi davrda parlamentdagi ayollar ulushi bosqichma-bosqich oshib borgan. 2004-yilda bu ko'rsatkich 17,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2009-yilda 19,8 foizga yetgan, 2019-yilgi saylovlardan so'ng esa 30 foizdan oshgan [3]. Shuningdek, siyosiy partiyalar kesimida ham ayollar vakilligining oshgani kuzatildi. Masalan, ayrim siyosiy partiyalarda ayol deputatlar ulushi 50 foizdan yuqori darajaga yetgani qayd etilgan.

Biroq, mazkur ijobiy dinamikaga qaramasdan, natijalar ayollarning siyosiy yetakchilik darajasi hali ham cheklanganligini ko'rsatadi. Hujjatlar va statistik ma'lumotlar ayollar son jihatdan ko'payganini ko'rsatsa-da, ularning siyosiy qaror qabul qilishdagi real ta'siri yetarli emasligi aniqlangan. Xususan, hukumat tarkibida ayollar ulushi juda past bo'lib, 2023-yil holatiga ko'ra faqat bitta ayol vazir mavjudligi qayd etilgan. Bu esa siyosiy vakillik va siyosiy ta'sir o'rtasidagi nomutanosiblikni yaqqol ko'rsatadi.

Empirik tadqiqot natijalari, ya'ni intervyular tahlili ushbu tafovutni yanada chuqurroq ochib berdi. Respondentlarning aksariyati ayollarning siyosiy tizimda mavjudligi ortganini tan olgan bo'lsa-da, ularning real ta'siri cheklanganligini ta'kidladi. Jumladan, ayrim respondentlar ayollar parlamentda mavjud bo'lsa-da, asosiy strategik qarorlar erkaklar tomonidan qabul qilinishini qayd etdi. Bu esa ayollarning siyosiy ishtiroki ko'pincha formal xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi [14].

Intervyu natijalariga ko'ra, ayollarning siyosiy faoliyatiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri sifatida ijtimoiy stereotiplar va madaniy qarashlar qayd etildi. Respondentlarning fikricha, jamiyatda ayolning asosiy vazifasi oilaviy mas'uliyat bilan bog'lanishi uning siyosiy faoliyatini cheklaydi. Bu fikr ilmiy adabiyotlarda ham tasdiqlangan bo'lib, Soledad Artiz Prillaman ayollarning oilaviy roli ularning siyosiy ishtirokiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [4].

Bundan tashqari, ayrim respondentlar ayollarning siyosiy tizimda mavjud bo'lishi ularning mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini anglatmasligini qayd etdi. Masalan, yosh respondentlardan biri ayol deputatlar ko'pincha tashabbus ko'rsatmasdan, mavjud takliflarni qo'llab-quvvatlash bilan cheklanib qolishini ta'kidladi. Bu holat ayollarning siyosiy vakilligi ko'proq "deskriptiv" xarakterga ega ekanligini, ya'ni son jihatdan mavjud bo'lsa-da, mazmun jihatdan yetarli darajada faol emasligini ko'rsatadi [14].

Shu bilan birga, respondentlar orasida qarama-qarshi fikrlar ham kuzatildi. Yuqori lavozimlarda faoliyat yuritayotgan ayrim ayol siyosatchilar O'zbekistonda ayollar uchun keng imkoniyatlar yaratilganini va ularning siyosiy tizimda faol ishtirok etayotganini ta'kidladi. Biroq, akademiklar va mustaqil ekspertlar ushbu fikrga qo'shilmagan holda, amaliyotda hali ham sezilarli cheklovlar mavjudligini qayd etdi. Bu esa rasmiy diskurs va real holat o'rtasida tafovut mavjudligini ko'rsatadi.

Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, ayollarning siyosiy faolligini oshirishda davlat siyosati muhim rol o'ynagan. Xususan, so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar, jumladan, gender tenglikni ta'minlashga qaratilgan dasturlar va siyosiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari ayollarning siyosiy tizimdagi ulushini oshirishga xizmat qilgan. Respondentlar Prezident siyosatini ayollarning siyosiy faolligini oshirishda muhim omil sifatida baholadi.

Biroq, natijalar shuni ko'rsatadiki, ushbu islohotlar asosan ayollarning siyosiy tizimga kirib kelishini ta'minlagan bo'lsa-da, ularning real siyosiy yetakchiligini shakllantirishga yetarli darajada ta'sir ko'rsatmagan. Bu esa Thabane and Buthelezi tomonidan ta'kidlangan "de jure va de facto o'rtasidagi tafovut" konsepsiyasini tasdiqlaydi [5]. Shuningdek, natijalar ayollarning siyosiy faolligiga ta'sir etuvchi yana bir muhim omil sifatida ularning o'ziga bo'lgan ishonchi va motivatsiyasini ko'rsatdi. Ayrim respondentlar ayollarning o'z imkoniyatlarini to'liq anglamasligi va siyosiy faoliyatga yetarlicha intilmasligi ham muammo ekanligini ta'kidladi. Bu holat Margaret Conway tomonidan ta'riflangan siyosiy ishtirok tushunchasi bilan bog'liq bo'lib,

unda fuqarolarning siyosiy jarayonlarga faol ta'sir ko'rsatishi muhim omil sifatida ko'rsatiladi [6].

Umuman olganda, tadqiqot natijalari O'zbekistonda ayollarning siyosiy vakilligi sezilarli darajada oshganini, ammo ularning siyosiy yetakchiligi hali to'liq shakllanmaganini ko'rsatdi. Institutsional asoslar mavjud bo'lsa-da, ularning amaliy samaradorligi ijtimoiy, madaniy va siyosiy omillar bilan cheklanmoqda. Bu esa ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqot natijalari O'zbekistonda ayollarning siyosiy yetakchiligi shakllanishi murakkab va ko'p qatlamli jarayon ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy xulosa shundan iboratki, mamlakatda ayollarning siyosiy vakilligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan institutsional va huquqiy asoslar mavjud bo'lsa-da, ularning amaliy samaradorligi hali to'liq ta'minlanmagan. Ushbu holat ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadigan "de jure" va "de facto" o'rtasidagi tafovut muammosiga mos keladi. Xususan, Thabane and Buthelezi tomonidan ilgari surilgan yondashuvga ko'ra, qonunchilik darajasida ta'minlangan vakillik real siyosiy ta'sirni anglatmaydi [1]. Tadqiqot natijalari ham aynan ushbu nazariyani O'zbekiston misolida tasdiqladi.

Birinchidan, normativ-huquqiy tizimning kuchli ekanligi ayollarning siyosiy tizimga kirib kelishi uchun muhim imkoniyat yaratgan. Konstitutsiyada mustahkamlangan teng huquqlilik tamoyillari, saylov tizimidagi kvotalar va gender tenglik siyosati ayollarning parlamentdagi ulushini sezilarli darajada oshirdi. Bu holat institutsional yondashuvlar nuqtai nazaridan ijobiy baholanadi. Burcu Taşkın ta'kidlaganidek, siyosiy institutlar va saylov tizimlari ayollarning siyosiy vakilligini belgilovchi asosiy omillardan biridir [2]. O'zbekiston misolida ham kvota tizimi aynan shu rolni muvaffaqiyatli bajarganini ko'rish mumkin.

Biroq, mazkur natijalar ayollarning siyosiy yetakchiligini shakllantirish uchun yetarli emas. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ayollarning siyosiy tizimdagi mavjudligi ularning qaror qabul qilish jarayonidagi real ta'siri bilan mos kelmaydi. Bu holatni tushuntirishda faqat institutsional omillar yetarli emas, balki ijtimoiy-madaniy omillarni ham hisobga olish zarur. Soledad Artiz Prillaman tomonidan ilgari surilgan nazariyaga ko'ra, ayollarning oilaviy va ijtimoiy rollari ularning siyosiy faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [3]. Tadqiqot natijalarida ham respondentlar tomonidan ayollarning asosiy vazifasi sifatida oilaviy rolning ustuvorligi qayd etilgani ushbu nazariyani tasdiqlaydi.

Shuningdek, madaniy stereotiplar va patriarxal qarashlar ayollarning siyosiy yetakchilik salohiyatini cheklovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ldi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, jamiyatda ayollar ko'pincha "ikkinchi darajali" siyosiy subyekt sifatida qabul qilinadi. Bu esa ularning siyosiy qaror qabul qilish jarayonlarida faol ishtirok etishiga to'sqinlik qiladi. Shu nuqtai nazardan, ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirish faqat qonunchilik islohotlari bilan cheklanib qolmasligi, balki ijtimoiy ongni o'zgartirishni ham talab etadi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari ayollarning siyosiy faoliyatiga ta'sir etuvchi yana bir muhim omil sifatida ularning o'ziga bo'lgan ishonchi va siyosiy motivatsiyasini ko'rsatdi. Margaret Conway siyosiy ishtirokni fuqarolarning siyosiy jarayonlarga faol ta'sir ko'rsatishga qaratilgan faoliyati sifatida ta'riflaydi [4]. Shu nuqtai nazardan, ayollarning siyosiy tizimdagi faol ishtiroki ularning ichki motivatsiyasi va siyosiy ong darajasi bilan ham bog'liq.

Tadqiqot natijalarida ayrim ayollarning siyosiy jarayonlarda passiv ishtirok etishi ularning siyosiy yetakchilik salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarmayotganini ko'rsatdi.

Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, O'zbekistonda ayollarning siyosiy vakilligi oshgan bo'lsa-da, bu ko'rsatkichlarning sifat jihatidan tahlili yetarli darajada olib borilmagan. Ya'ni, ayollarning parlamentdagi soni ortgan bo'lsa-da, ularning siyosiy qarorlar qabul qilishdagi real ta'siri hali ham past darajada qolmoqda. Bu holat ilmiy adabiyotlarda "deskriptiv vakillik" va "substansial vakillik" o'rtasidagi farq sifatida izohlanadi. Deskriptiv vakillik ayollarning son jihatdan mavjudligini anglatgan bo'lsa, substansial vakillik ularning real siyosiy ta'sirini bildiradi. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda aynan deskriptiv vakillik kuchayganini, biroq substansial vakillik hali ham rivojlanish bosqichida ekanligini ko'rsatdi.

Bundan tashqari, siyosiy tizimning modernizatsiya jarayonlari ham ayollarning siyosiy yetakchiligiga ta'sir ko'rsatmoqda. Mirzokhid Rakhimov ta'kidlaganidek, siyosiy tizimni rivojlantirish demokratik innovatsiyalar va global integratsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liq [5]. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar aynan shu yo'nalishda olib borilmoqda va bu ayollarning siyosiy faolligini oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirishda faqat yuqoridan pastga yo'naltirilgan siyosat yetarli emas. Aksincha, pastdan yuqoriga yo'naltirilgan ijtimoiy tashabbuslar, ayollar tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlari ham muhim rol o'ynaydi. Malika Kadir Khanova ayollarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalardagi faolligi jamiyatning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [6]. Bu esa ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirish davlat siyosati bilan bir qatorda jamiyatning o'zida ham qo'llab-quvvatlanishi zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalarini xalqaro tajriba bilan solishtirganda ham o'xshash tendensiyalar kuzatiladi. Ko'plab davlatlarda ayollar uchun kvotalar joriy etilgan bo'lsa-da, ularning real siyosiy ta'siri har doim ham yuqori bo'lmaydi. Shu sababli, ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirishda kompleks yondashuv zarur bo'lib, u quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga olishi kerak: institutsional islohotlar, ijtimoiy stereotiplarni bartaraf etish, ta'lim va liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot O'zbekistonda ayollarning siyosiy yetakchiligi masalasi hali to'liq hal etilmaganligini ko'rsatdi. Mamlakatda zarur huquqiy va institutsional asoslar yaratilgan bo'lsa-da, ularning amaliy samaradorligi ijtimoiy va madaniy omillar bilan cheklanmoqda. Shu bois, ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirish uchun kompleks va tizimli yondashuv zarur bo'lib, u nafaqat qonunchilik, balki jamiyatning umumiy madaniy va ijtimoiy transformatsiyasini ham o'z ichiga olishi lozim.

Mazkur tadqiqot O'zbekistonda ayollarning siyosiy yetakchiligi shakllanishini institutsional va amaliy jihatdan kompleks tahlil qilish orqali muhim ilmiy xulosalarga olib keldi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mamlakatda ayollarning siyosiy vakilligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan huquqiy va institutsional asoslar shakllangan bo'lsa-da, ularning real siyosiy ta'siri hali to'liq namoyon bo'lmayapti. Bu esa siyosiy vakillik va siyosiy yetakchilik o'rtasida sezilarli tafovut mavjudligini anglatadi.

Avvalo, O'zbekistonda ayollarning siyosiy ishtirokini ta'minlash borasida muhim yutuqlar qayd etilganini alohida ta'kidlash zarur. Xususan, Konstitutsiyada gender tenglikning

mustahkamlab qo'yilgani, saylov tizimida 30 foizlik kvota joriy etilgani va ayollarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat dasturlarining amalga oshirilayotgani ayollarning siyosiy tizimga kirib kelishiga keng imkoniyat yaratdi [1][2]. Natijada parlamentdagi ayollar ulushi sezilarli darajada oshib, xalqaro standartlarga yaqinlashdi.

Biroq, tadqiqot natijalari ushbu yutuqlar asosan kvantitativ xarakterga ega ekanligini ko'rsatdi. Ya'ni, ayollar son jihatdan siyosiy tizimda ko'paygan bo'lsa-da, ularning siyosiy qaror qabul qilishdagi real ta'siri hali ham cheklangan. Bu holat ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadigan "deskriptiv vakillik" va "substansial vakillik" o'rtasidagi tafovut bilan izohlanadi. Xususan, Thabane and Buthelezi tomonidan ta'kidlanganidek, qonuniy vakillik real siyosiy ta'sirni avtomatik tarzda ta'minlamaydi [3].

Tadqiqot davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri shundaki, ayollarning siyosiy yetakchiligini cheklovchi omillar faqat institutsional darajada emas, balki ijtimoiy-madaniy darajada ham mavjud. Respondentlar fikriga ko'ra, jamiyatda ayollarning asosiy roli hali ham oilaviy majburiyatlar bilan bog'lab qo'yilmoqda. Bu esa ayollarning siyosiy faoliyatga to'laqonli kirishiga to'sqinlik qilmoqda. Ushbu holat Soledad Artiz Prillaman tomonidan ilgari surilgan nazariy qarashlarni tasdiqlaydi, ya'ni ayollarning siyosiy faolligi ularning ijtimoiy rollari bilan chambarchas bog'liq [4].

Shuningdek, tadqiqot natijalari ayollarning siyosiy tizimdagi ishtiroki ko'pincha formal xarakterga ega ekanligini ko'rsatdi. Ayrim hollarda ayollar parlamentda mavjud bo'lsa-da, ular strategik qarorlar qabul qilish jarayonlarida yetarli darajada faol emas. Bu esa siyosiy vakillikning sifati masalasini kun tartibiga olib chiqadi. Margaret Conway ta'riflagan siyosiy ishtirok tushunchasiga ko'ra, haqiqiy siyosiy yetakchilik fuqarolarning siyosiy qarorlar va siyosatga real ta'sir ko'rsatish imkoniyati bilan belgilanadi [5].

Mazkur tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, O'zbekistonda ayollarning siyosiy faolligini oshirishda davlat siyosati muhim rol o'ynagan. So'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar ayollarning siyosiy tizimdagi ulushini oshirishga xizmat qilgan. Biroq, ushbu islohotlar asosan ayollarning siyosiy tizimga kirib kelishini ta'minlagan bo'lsa-da, ularning yetakchilik salohiyatini rivojlantirishga yetarli darajada e'tibor qaratilmagan.

Shu asosda quyidagi ilmiy asoslangan takliflarni ilgari surish mumkin.

Birinchidan, ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirishda institutsional mexanizmlarni takomillashtirish zarur. Xususan, kvota tizimini faqat parlament bilan cheklab qo'ymasdan, ijro hokimiyati, vazirliklar va boshqa yuqori darajadagi boshqaruv lavozimlariga ham tatbiq etish lozim. Bu ayollarning siyosiy ta'sir doirasini kengaytirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, ayollarning siyosiy yetakchiligini rivojlantirish uchun liderlik ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni kengaytirish zarur. Bu borada siyosiy treninglar, mentorlik dasturlari va akademik tayyorgarlik muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy adabiyotlarda ham ayollarning siyosiy faolligini oshirishda ta'lim va liderlik rivoji muhim omil sifatida ko'rsatiladi [6].

Uchinchidan, ijtimoiy stereotiplar va patriarxal qarashlarni bartaraf etishga qaratilgan kompleks choralar ko'rish zarur. Bu borada ommaviy axborot vositalari, ta'lim tizimi va fuqarolik jamiyati institutlari muhim rol o'ynaydi. Ayollarning siyosiy yetakchiligini jamiyatda ijobiy qabul qilish uchun ijtimoiy ongni o'zgartirish zarur.

To'rtinchidan, ayollarning siyosiy faolligini oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ayollar tashkilotlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va jamoatchilik tashabbuslari ayollarning siyosiy jarayonlarga faolroq jalb etilishiga yordam beradi. Malika Kadir Khanova ta'kidlaganidek, ayollarning turli sohalardagi faolligi jamiyat rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [7].

Beshinchidan, ayollarning siyosiy ishtirokini monitoring qilish va baholash tizimini takomillashtirish zarur. Bu borada faqat son ko'rsatkichlari emas, balki sifat ko'rsatkichlari, ya'ni ayollarning siyosiy qaror qabul qilishdagi real ta'siri ham baholanishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ayollarning siyosiy yetakchiligi rivojlanish bosqichida bo'lib, bu jarayonni muvaffaqiyatli yakunlash uchun kompleks yondashuv zarur. Institutsional islohotlar bilan bir qatorda ijtimoiy ongni o'zgartirish, ta'lim va liderlik salohiyatini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Faqat shu holdagina ayollarning siyosiy yetakchiligi to'liq shakllanib, demokratik boshqaruvning samaradorligi oshadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Hukumati portali; 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Saylov kodeksi. Toshkent: Milliy qonunchilik ma'lumotlar bazasi; 2019.
3. Thabane Tebello, Buthelezi Michael. Ayollarning parlamentdagi de-yure va de-fakto vakilligi o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish. Qiyosiy va xalqaro huquq jurnali. 2008;41(2):175–204.
4. Soledad Artiz Prillaman. Ayollarning siyosiy ishtirokining munosabatli nazariyasi. Kembrij: Cambridge University Press; 2023.
5. Margaret Conway. Ayollar va siyosiy ishtirok. Siyosatshunoslik va siyosiy jarayonlar jurnali. 2001;34(2):231–233.
6. Wendy Mee. O'zbekiston Respublikasida ayollar holati. Osiyo taraqqiyot banki; 2001.
7. Malika Kadir Khanova. Gender tengligi strategiyasi va O'zbekistonda rivojlanish. 2023.
8. Tursunova Z, Azizova N. O'zbekistonda ayollarning rivoji: siyosiy ishtirok. Gender siyosati Markaziy Osiyoda. 2008:113–132.
9. Raximov M. Postsovet transformatsiyalari va O'zbekistonning zamonaviy tarixi. Uzbekistan Initiative Papers. 2014;(14):1–7.
10. Salimov Sh. O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillaridagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi. Arch Appl Sci Res. 2018;1(1):1–5.
11. Burcu Taşkın. Ayollarning siyosiy vakilligi: institutsional imkoniyatlar va madaniy cheklovlar. Open Gender Journal. 2021;(5):163–183.
12. BMT. Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini yo'q qilish to'g'risidagi konvensiya (CEDAW). Nyu-York: United Nations; 2000.
13. Jahon iqtisodiy forumi. Global gender tafovuti hisoboti. Jeneva: World Economic Forum; 2020.
14. Meral Balci. O'zbekistonda ayollarning siyosatda vakilligi va ishtiroki (1991–2023). *Bilig* jurnali. 2025;(113):27–52. DOI: 10.12995/bilig.11302